

Oorlog op het eiland Tholen

De Tweede Wereldoorlog in Sint-Maartensdijk

M'n ogen gleden over de tafel. Veel vergeelde papieren, zag en dacht ik direct. 'Mogelijk is er nog meer, hoor. Maar misschien moet je dit eerst eens rustig doornemen. Ik heb trouwens nog een dagboek van ene mevrouw Potappel-Lemson uit Stavenisse', ging de archivaris van de gemeente Tholen verder. Wow, een dagboek! Zouden daar anekdotes in staan die refereren aan een voorwerp dat nu nog steeds bestaat? Want dat was toch mijn bedoeling: dat leerlingen uit groep 7 en 8 voorwerpen in en rond hun dorp Sint-Maartensdijk zouden tegenkomen die na mijn lessen geassocieerd werden met de Tweede Wereldoorlog? De archivaris dacht heel goed met me mee.

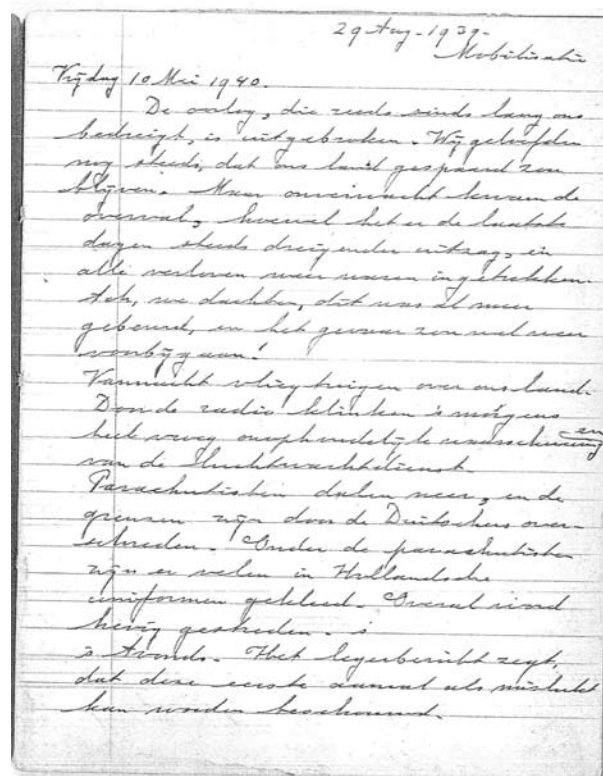
Act 1: De eerste dagen na 10 mei 1940

Vrijdag 10 mei 1940: De oorlog, die reeds sinds lang ons bedreigt, is uitgebroken. Wij geloofden nog steeds dat ons land gespaard

zou blijven. Maar onverwacht kwam de overval, hoewel het er de laatste dagen steeds dreigender uitzag, en alle verloven weer waren ingetrokken. Toch, we dachten: dit is al meer gebeurd, en het zal wel weer voorbijgaan ...

Het is stil in de klas. Iedereen zit in de kring. De luxaflex is dicht, het zonnescherm is naar beneden en de lampen zijn uit. De woorden vanuit het schrift bij de meester op schoot klinken zacht door het lokaal.

Aparte woorden en zinnen. Eén ding is duidelijk. De kinderen hebben net gezien dat op de kaft van het schrift een groot krantenartikel is geplakt: 'Duitse troepen vannacht onze grens overschreden.' Dit gaat natuurlijk over het begin van de oorlog.

Bron: archief gemeente Tholen

rond Sint-Maartensdijk gestalte krijgen. Tijdens het archiefbezoek zag ik hoeveel materialen ingezet konden worden tijdens de les. Het leek me ontzettend moeilijk om vanuit de ouverture van 'Anne Frank' een verbinding te maken met het dagboek van mevrouw Potappel-Lemson dat voor me lag. Maar proberen zóu ik het. En dat dagboek van deze onbekende dame was een unicum, dat stond voor mij vast. Dat wilde ik zeker gebruiken.

Proclamaties, distributiebonnen, een brief van de burgemeester, foto's van Duitse soldaten, een boek *Gevallen en gebroken. Slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog op en van Tholen* en een bord 'Verboden voor Joden'. In het archief lag van alles voor me. 'Dit wil ik zeker gebruiken', liet ik de archivaris weten.

Voorafgaand aan het archiefbezoek had ik al veel ander denkwerk verricht. Ik was namelijk de uitdaging aangegaan om het originele exemplaar 'Anne Frank' zo te lezen en te herschrijven dat er openingen kwamen voor de lokale omgeving in Sint-Maartensdijk. 'Anne Frank' moest het centrum zijn en van daaruit moest de oorlog

Zaterdag 11 mei 1940: Nog steeds dalen parachutisten neer. Het land is vol verraad door eigen burgers en in het leger. De noordelijke provincies zijn reeds bezet, en de vijand is genaderd tot bij Nijmegen. Ook in Brabant is hij doorgedrongen.

Verscheidene vliegvelden worden bezet, doch weer teruggewonnen. Bommen worden gegooid. 's Middags zitten we zonder stroom. Vermoed wordt, dat een bom op een transformator is gevallen in Zevenbergen. Geen radio dus hier, behalve enkelen die een accu bezitten. 's Avonds meldt de dorpsomroeper dat er vluchtelingen op komst zijn en alles in gereedheid moet worden gebracht voor de ontvangst.

Gezichten kijken me afwachtend aan. 'Wie heeft dit geschreven?', is mijn eerste vraag. De meeste kinderen blijven afwachtend kijken. Ze moeten duidelijk wennen aan de ouderwetse taal. Tja, en wie dit geschreven heeft? 'Iemand die de oorlog heeft meegemaakt', oppert Jacco. Ik knik. 'Maar kun je het echt weten?' Met die vraag weet Alieke wel raad. 'Het is denk ik een dagboek en misschien heeft iemand zijn naam er wel in geschreven.' Ik open het schriftje en er komt een foto tevoorschijn. Er wordt aarzelend gereageerd op de onbekende zwart-wit foto. Het is maar vaag, zie ik de kinderen denken. Ik loop de kring langs, zodat de kinderen de foto van dichtbij kunnen bekijken. Dan verandert de sfeer in de groep. De meeste kinderen vinden het echtpaar maar wat stijfjes. Zo maakt Henriëtte duidelijk dat ze hun kleren maar eens wat recht moeten strijken. Demonstratief staat ze op en doet het voor. Enkele kinderen doen het met plezier na. Wat heeft die ouderwetse vrouw hun nu te vertellen?

Maandag 13 mei 1940: Tweede Pinksterdag. Een vreemde dag. Geen kerkdienst, zoals anders. Om 12 uur moeten alle gezinshoofden bijeenkomen. 's Middags worden haastig maatregelen genomen tegen mogelijke luchtaanvallen ...

Woensdag 15 mei 1940: Bekendmaking van den commandant van Zeeland, dat Zeeland tot het laatst zijn Nederlandsen plicht zal vervullen, en dat versterking in aantocht is. Zuid Beveland wordt hevig

gebombardeerd. Men zegt dat daar de Fransen zijn. Er komen militairen gevlucht uit Brabant. Zij gaan naar elders, om zich opnieuw bij een afdeling te voegen. Weer patrouille afdeling. Het gelukt ons, een pakje mee te

geven voor broer, die in het naburige stadje is.

Er komt geen post ... 's

Avonds: een vrachtauto houdt voor onze deur stil. Vluchtelingen uit het

stadje, waar de militaire bezetting ligt. Zij kregen

een half uur tijd, en dan begon de beschieting.

Schrik in het dorp.

Meerdere vluchtelingen komen aan. Wij hadden

ze verwacht van verre,

en thans komen ze uit eigen eiland. Een oude,

verlamde man wordt naar

het ziekenvertrek gebracht. Wij denken aan onze zoon en broer die nu in groot gevaar verkeert. Maar we zijn kalm en rustig, en vertrouwen op God ...

het ziekenvertrek gebracht. Wij denken aan onze zoon en broer die nu in groot gevaar verkeert. Maar we zijn kalm en rustig, en vertrouwen op God ...

'Hé, was ze toen nog niet getrouwd dan?', vraagt Lydia zich af. 'Nee inderdaad, de foto met haar man erop is genomen ná de oorlog', laat ik weten. 'Ze hoort op dit moment dus bij een gezin! Wat is er eigenlijk in dat gezin aan de hand?' Leonards vinger schiet de lucht in: 'Nou, er komen vliegtuigen aan en die gaan bommen gooien, dus moeten ze snel gaan schuilen. Maar dan komt er versterking, en toch vlucht weer iedereen.' 'Wat is er dan met die broer, meester?', wil Elze weten. 'O, die zal wel in het leger zitten', denkt Jacco hardop. 'Ze gaan met hun kleren in bed liggen toch, meester?' Nadine vraagt even om bevestiging. Meerdere vragen volgen. Ik doe mijn best om ze niet te concreet te beantwoorden. In de uren die nog komen, zullen de meeste vragen beantwoord worden. Door de kinderen zelf.

'Nu weten we dus dat de dorpsomroeper het bericht van de oorlog heeft bekendgemaakt. Dit deed hij omdat de radio het niet deed! Maar ook de commandant liet iets weten! Wie weet wat?' Mauryntrekt zijn hoofd wat schuin, een teken dat hij nadenkt. 'De mensen in Zeeland moesten doorvechten tot ze niet meer konden, had de commandant gezegd.' 'Maar ...' wil ik weten, 'hoe maakt de commandant zo iets bekend?'

'Ik ben in het gemeentehuis geweest en daar kwam ik erachter hoe de commandant dat gedaan heeft. Want in het gemeentehuis is een archief waar oude spullen

van vroeger worden bewaard. En ... daar kwam ik iets tegen', laat ik met een fluisterende stem weten.

'Hè, pr-o-cl-a-ma-t-ie, wat betekent dat, meester?', willen verschillende jongens weten. Op het omgeslagen bord hangt een oud vergeelde poster. De volgende tekst spreekt duidelijke taal:

*Proclamatie aan de bevolking van Zeeland
Ik breng in kennis van u allen dat de strijd in Zeeland door onze weermacht onversaagd zal worden voortgezet. Onze bondgenoten staan ons terzijde met een nog steeds in sterkte toenemende krijgsmacht. Ik vertrouw dat uwe, in de loop der historie gebleken, karaktereigenschappen ongeschokt zullen blijven in dit moeilijke uur. Leve de koningin!*

De schout bij nacht commandant in Zeeland H.J. van der Stad

Jelmer durft wel naar voren te komen om deze tekst uit te leggen. Hij vertelt dat dit een bekendmaking is die bestemd is voor de mensen in Zeeland. Nu het eigenlijk best gevaarlijk is, hoeven zij niet bang te zijn, want het leger zal goed vechten. Er zijn ook andere landen die meehelpen. Dat heeft Jelmer heel goed onder woorden gebracht.

'Nu gaan we iets moeilijks doen', zeg ik tegen de kinderen. 'We doen onze ogen dicht. En nu reizen we naar het huis van mevrouw Potappel-Lemson terug in de tijd. Jij zit nu in dat huis! Je probeert de radio aan te zetten, maar het lukt niet. Je hoort vliegtuigen

toch een hekel aan Hitler. Hoe zal het straks aflopen met hun broer in het leger? En waarom is deze oorlog eigenlijk begonnen? De dagboekjes worden versierd met tekeningen, namen en persoonlijke herinneringen. Ik merk dat de groep al bezig is zich met de hoofdpersoon te identificeren. Stil zitten de kinderen over hun eigen dagboekje gebogen. Gebeurtenissen van zestig jaar geleden spelen zich opnieuw af.

Toen ik aan de ontwikkeling van mijn exemplaar begon, dacht ik de werkwijze van het 'Anne Frank'-exemplaar over te nemen. Net als daar gebeurt wilde ik telkens fragmenten uit Annes dagboek als uitgangspunt nemen om bepaalde thema's of voorwerpen (waaronder het dagboek van mevrouw Potappel-Lemson) voor het voetlicht te brengen. Maar hoe verder ik mijn eigen exemplaar uitwerkte,

hoe meer bleek dat het exemplaar zelf niet zó werd gerevisieerd en herschreven dat het origineel nog herkenbaar was. In plaats van het oude exemplaar aan te passen door middel van nieuwe 'poortjes' ontwikkelde ik een eigen exemplaar naast het origineel.

Duitse soldaten in Sint-Maartensdijk
Bron: archief gemeente Tholen

'Wij krijgen inkwartiering. Een Duitse soldaat. Dat is tragisch. Ik denk,

misschien heeft hij gisteren ook op mijn eigen broer geschoten. Het is een aardige man, hij laat direct het portret van zijn vrouw zien. Hij is nog maar kort getrouwd. Zal hij haar nog weer zien? Voor hem is de oorlog nog niet afgelopen. Frankrijk, België, Engeland. En dan?'

'Moeder is stil en huilt af en toe'

en de dorpsomroeper. Je hebt de proclamatie van de commandant gelezen in het dorp. Wat zou je nu graag een eigen dagboekje hebben!' Ik stop even. 'Jongens! Ga maar achter een tafel zitten! Ik heb hier voor jullie allemaal een dagboekje.' Doodstil is het na een paar minuutjes. IJverig schrijven de kinderen hun ervaringen op. Wat hebben ze

'Inkwartiering ... wat is dat?', leg ik de kinderen voor. Het valt me op hoeveel kinderen dat precies weten: 'Duitsers bezetten je huis en dan was je niet meer vrij.' Ik vraag wat die Duitser allemaal meegemaakt zou kunnen hebben. Hoe vonden zij het om voor hun Führer te strijden? Ik ga de rij weer langs en laat de kinderen hun ideeën spuien. Dit vinden ze heel wat

moelijker. Maar er komen wel reacties: 'Waarschijnlijk heeft hij ook Nederlandse soldaten doodgeschoten'; 'Hij heeft Nederlandse soldaten uit de huizen gejaagd'; 'Hij heeft de mensen in het dorp geslagen'. De kinderen worden opgewonden over de misdaden die door deze soldaten op de foto's gepleegd kunnen zijn. 'Weet je', ga ik verder, 'ik heb ook foto's van Duitse soldaten'. Snel schrijf ik drie vragen op het bord:

1. Waar is het? 2. Wie zijn het? 3. Wat doen ze? De kinderen mogen nu in tweetallen de foto's bekijken en een antwoord op de drie vragen formuleren. Dat gaat erg goed. Tenminste, van tweetallen is al snel geen sprake meer. Want veel kinderen herkennen opeens hun eigen huis of dat van hun vriendje of vriendinnetje. Ze staan in groepjes te discussiëren, want in de loop van de tijd zijn er heel wat dingen veranderd. Rudy: 'Meester, Nadine zegt dat dit ons huis is, maar dat kan toch helemaal niet? Want dit hier staat er helemaal niet'. Julien staat voor te doen hoe de Duitsers het volkslied zongen. Iemand anders wijst aan waar het hakenkruis op het soldatententue zit: 'Kijk meester, ik heb het net ook tegen die jongens gezegd. Je ziet die hakenkruizen op de bovenkant van hun mouw.'

we foto's van Annes familie, de inrichting van het Achterhuis en de weg naar het concentratiekamp. In tweetallen plakken de kinderen pasfoto's van de gezinsleden Frank bij het juiste levensverhaal. Fragmenten uit Annes dagboek helpen hen vervolgens om een lege plattegrond van Annes onderduikadres te vullen met de juiste namen. Via houtskooltekeningen uiten de kinderen wat zij nu het meest aangrijpend vinden. Ik ben werkelijk verbaasd over de impact die de foto's en dagboekfragmenten hebben. Dik dertig minuten wordt er stil getekend, gewreven en gestaard. Wat de kinderen het sterkst blijkt te treffen? Het gebied achter de poort van het concentratiekamp in Auschwitz waarboven geschreven stond 'Arbeit macht frei'.

In de loop van de oorlog werden er distributiekaarten ingevoerd. Eten ging op de bon. In groepjes van twee leerlingen gaan 'vader en moeder' hun huishoudboekje aanpassen. Druk wordt er geknipt en geplakt. 'Geen cent te veel hoor moeder', laat Maarten aan zijn 'vrouw' weten.

Tijdens de dagen waarop we aan het exemplaar hebben gewerkt is het bord gaandeweg vol komen te hangen

'Julie dood is onze vrijheid'

Ik spoor de kinderen aan hun dagboekjes weer op te zoeken en leg hun daarbij de volgende vraag voor: 'Hoe is dat nu? Zomaar een wildvreemde soldaat in je huis krijgen die vriendelijk is en foto's laat zien van zijn vrouw? Hoe lijkt je dat?' IJverig gaan de kinderen aan het schrijven. 'Moeder is stil en huilt af en toe', schrijft Maurice.

Act 2: Grote verandering

Het thema Jodenvervolging in het originele exemplaar sprak me enorm aan. Het enige wat ik hoefde te doen was een aanleiding zoeken in het dagboek van mevrouw Potappel-Lemson. De rest nam ik over van het originele exemplaar. De klas had nu nagedacht over de begindagen van de oorlog. Maar wat was het vervolg? Nog grotere veranderingen stonden te wachten.

26 juli 1940: In ons land worden verschillende Joden uit hun betrekking ontslagen. Dit is slechts een voorspel ...

Aan de hand van het boek *In het huis van Anne Frank - een geïllustreerde reis door Annes wereld* bekijken

met de materialen uit het archief. Alles wat tot nu toe besproken is, is blijven hangen: het dagboek van mevrouw Potappel-Lemson, de proclamatie van de Zeeuwse commandant, foto's van Duitsers op de markt, foto's van Anne Frank, distributiebonnen en een bord 'Verboden voor Joden'.

Act 3: Schrik op het eiland, maar uiteindelijk vrij

Mei 1942: Weer een jaar voorbij waarin veel gebeurd is. De strijd in Rusland duurt steeds voort, het ging daar niet van een leien dakje. Maar enige maanden geleden hebben de Japanners ons Nederlands Oost-Indië aangevallen en na korte, heftige strijd moest Java worden overgegeven en de rest volgde. We kunnen het ons nog niet indenken ...

Er vielen slachtoffers. Een van de gevallen was Laban Deurloo, een jongen van 21 jaar die bij de slag bij Java (1942) omkwam. In Scherpenisse (twee kilometer verwijderd van Sint-Maartensdijk) is een straat naar hem vernoemd. Daar kwam hij tenslotte vandaan. De kinderen krijgen dit te zien en te horen via een powerpointpresentatie. Die maakt diepe

indruk op hen. Ze zien ook het herdenkingsmonument in de vorm van het eiland Tholen, dat in 1988 onthuld is. Graag willen ze voor de slachtoffers van Java een monument maken en dit plechtig onthullen.

Finale: Bevrijding

Het muziekkorps staat klaar. Jan zit achter het orgel, Geert staat klaar met zijn viool en Mauryn met zijn dwarsfluit. De muzieknotatie van 'Het Wilhelmus' ligt voor hen. Achterin de zaal staat het publiek eerbiedig stil. De stoelen voor premier Balkenende, de burgemeester en de ontwerpers staan klaar. De burgemeester komt naar voren. Kayleigh als burgemeester spreekt. Twee jongens lopen naar voren om tijdens het applaus het doek dat over het monument ligt weg te halen. Een wit kruis, omrand met prachtige paarse bloemen, wordt zichtbaar. Een revolver, gemaakt van klei, ligt er gebroken bij. 'Jullie dood is onze vrijheid' is de inscriptie. Het muziekkorps begint te spelen. De aanwezigen zingen mee. De volgende dag vierden we samen het bevrijdingsfeest. De klas hangt vol met vlaggetjes. Kinderen feliciteren elkaar en vreugdekreten als 'Eindelijk vrij', 'Weg met Duitsland' en 'Geen bezetting meer' worden groot opgeschreven in de dagboekjes. Geen wonder ...

Uitdaging

Ik kom nog even terug op mijn uitdaging om twee dagboeken te integreren binnen één exemplaar. Achteraf beseft ik dat ik de focus sterk heb gelegd bij het dagboek van mevrouw Potappel-Lemson en van daaruit allerlei voorwerpen uit de oorlog op Tholen een plaats heb gegeven. De authentieke materialen als de proclamatie van de Zeeuwse commandant, de foto's van de Duitse soldaten op de markt, de laban Deurloostraat en het Thoolse herdenkingsmonument vond ik echter het beste bij het perspectief van het dagboek uit Stavenisse passen. Verder vond ik het best lastig om in tien dagdelen een exemplaar uit te voeren waarin zowel het Zeeuwse aspect als het originele Anne Frank-exemplaar goed herkenbaar waren. De uitdaging om de aansprekende voorwerpen uit het archief van de gemeente Tholen vanuit het originele exemplaar aan te bieden ligt er wat mij betreft nog steeds. Ik ben benieuwd of iemand hiervoor mogelijkheden ziet.

Willem van Haften studeerde in 2007 af bij Driestar educatief

Herdenkingsmonument. Bron: archief gemeente Tholen